Реалізація характеру персонажа в умовах історичного контексту: порівняльний аналіз постмодерністських романів Г. Ментел, М. Бредбері та П. Акройда

Realization of character in historical context: a comparative analysis of postmodern novels by H. Mantel, M. Bradbury and P. Ackroyd

Mykola Dudnickov, Olga Mohnachova and Valeriia Poliarenko

Kryvyi Rih State Pedagogical University, 54 Universytetskyi Ave., Kryvyi Rih, 50086, Ukraine

ARTICLE INFO

Keywords:
історичний контекст
характер персонажа
постмодерністський роман
наративні стратегії
Гіларі Ментел
Малкольм Бредбері
Пітер Акройд
historical context
character traits
postmodern novel
narrative strategies
Hilary Mantel
Malcolm Bradbury
Peter Ackroyd

Анотація

У статті досліджується проблема реалізації характеру персонажа залежно від способу презентації історичного контексту та завдання в межах певного жанру тексту, що пов'язано з особливостями підходів до функціонування контексту загалом. Встановлено, що для історичного роману, орієнтованого на класичну модель, контекст відіграє роль чинника, що формує особистість (Г. Ментел), тоді як у постмодерністському романі мультижанрового типу контекст або формується персонажем як симулякр реальності (М. Бредбері), або розширюється в межах текстової частини композиції та домінує над нею, що призводить до послаблення його впливу на характер персонажа (П. Акройд). Також досліджується, як характер персонажа реалізується через використання таких прийомів, як іронія, внутрішній коментар, зміна значення зовнішнього висловлювання, зміна наративних стратегій відповідно до ситуаційного контексту тощо.

This article examines the realization of character traits within historical context conditions in postmodern novels, specifically analyzing how presentation methods of historical context influence character development across different genre frameworks. The study establishes that in historical novels following classical models, context serves as a personality-forming factor (H. Mantel), whereas in multi-genre postmodern novels, context either emerges as a simulacrum reality shaped by the character (M. Bradbury) or expands beyond textual boundaries to dominate the composition, thereby weakening its impact on character development (P. Ackroyd). The research explores character realization through literary devices including irony, internal commentary, semantic shifts in external utterances, and adaptive narrative strategies responding to situational contexts.

This article is a translated and updated version of the article published in [10].

1. Вступ

Одним із найскладніших викликів для дослідження в сучасному літературознавстві є вивчення художніх підходів до реалізації центрального смислотворчого елемента композиції – характеру персонажа в усьому обсязі його реакцій на різноманітність філософської, історичної та культурної ситуації, соціальних та аксіологічних систем світогляду епохи, включених у текст роману. Тут перетинаються два підходи наукового дослідження: по-перше, постмодернізм значно змінив визначення тексту, а також уявлення про жанри, їхні межі та цілісність, і далі ввів концептуальний ряд (такі як наратив, ідея про роман як «ігрову конструкцію без суб'єкта», ідея про текст як інтертекстуальну гру з культурними кодами та алегоріями сумніву, а також ідея про способи реалізації альтернативної / уявної історії тощо). У цьому сенсі, більше того, трансформувалися ідеї про історичний роман, який у сучасній формі змінився порівняно з класичною вальтерскоттівською моделлю, і в багатьох випадках роман представлений як поліжанрова модифікація з історичним контекстом більшого чи меншого рівня автентичності. Крім того, завдяки дослідженню О. А. Джумайло, сприйняття «постмодерністського роману як ігрової конструкції без суб'єкта та інтенцій екзистенціального запитування» включає в дослідницькі завдання трансформації романного простору також проблему «розщепленого характеру» (К. Брук-Роуз [7]) раннього модернізму» [11], яка не втратила свого значення на сучасному рівні літературознавства.

По-друге, коли авторитетний англійський літературознавець і романіст М. Бредбері, який відіграв значну роль у формуванні роману епохи постмодернізму, назвав найновіший період сучасності «постгуманістичними часами», він водночас визначив не лише зміну ідей про аксіологічний ряд свідомості епохи, але й підкреслив зміну позиції

nikolay.dudnickov@kdpu.edu.ua (M. Dudnickov); val.poliarenko@kdpu.edu.ua (V. Poliarenko)
https://kdpu.edu.ua/personal/modudnikov.html (M. Dudnickov);
https://kdpu.edu.ua/pers-arc/ovmokhnachova.html (O. Mohnachova);
https://kdpu.edu.ua/personal/vspoliarenko.html (V. Poliarenko)
orcid(s): 0000-0003-0238-5285 (M. Dudnickov); 0000-0003-0987-4102 (O. Mohnachova);
0000-0002-7808-4641 (V. Poliarenko)

людини в розвитку романної історії як сюжетної дії, а також необхідність у «воскресінні суб'єкта» в системі текстової естетики. Людина, що перебуває поза історією, поза її стрімким і хаотичним рухом – такий опис персонажа постмодерністської літератури, який придавлений «білим шумом», який втратив зв'язок із логікою соціального розвитку та особистого досвіду, але водночас він усе ще є концептуальним центром літературного аналізу для художнього досвіду сучасного роману. Характер як «єдність персонажа» (М. Бахтін) саме в цьому аспекті може продемонструвати індивідуальну реакцію на загальну, історично обумовлену зміну як глобальних загальних концепцій у цілому, так і ідей про моделі особистості існування в соціальному процесі. Таким чином романний простір представлений як експериментальне поле, в якому можна виділити деякі особливі фактори, і, отже, формування літературних персонажів залежить від цих факторів. Будучи розпізнаними через художню форму, ці різноманітні спостереження фіксують найважливіші риси та ознаки змін, які дозволяють говорити про шляхи цивілізованого руху загалом, про історичні умови та виклики різних епох, про характер персонажа як відображення історичного контексту, в якому він реалізується.

2. Мета та завдання дослідження

Мета дослідження – вивчити варіанти включення історичного контексту в простір сучасного зарубіжного роману та взаємозв'язок такого контексту з формуванням і розвитком характеру персонажа та способами його репрезентації.

Завдання дослідження:

- обґрунтувати необхідні теоретико-методологічні, історико-літературні засади, що дозволяють вивчати характер персонажа у взаємодії з романною цілісністю, зокрема з його історичним контекстом;
- охарактеризувати термін «історичний контекст» у співвідношенні з жанровим визначенням «історичний роман»;

- визначити способи репрезентації характеру персонажа в історичному контексті, включаючи характерологічні фактори, поведінкові та мовленнєві маркери;
- проаналізувати індивідуально-авторські варіанти способів реалізації історичного контексту та його впливу на характер персонажа на матеріалі романів М. Бредбері, Г. Ментел, П. Акройда.

Рівень вивченості проблеми. Для вивчення розвитку характеру персонажа в історичному контексті в постмодерністському романі використовувалися такі пріоритетні методи аналізу: порівняльно-історичний, культурологічний та біографічний.

Теоретична значущість дослідження передбачає подальше формулювання терміна «історичний контекст», форм його впливу на характер персонажа, зокрема визначення особливостей його реалізації в нетекстовій частині композиції – контексті.

Наукова новизна дослідження полягає в поєднанні ключових визначень, обраних для літературного аналізу, таких як реалізація характеру персонажа в тексті, специфіка історичного контексту, постмодерністський роман. Термін «історичний контекст» використовується в таких науках, як літературознавство та історіографія, але фундаментальних індивідуальних досліджень у цій галузі не існує. Як правило, увага приділяється терміну «контекст», оскільки апріорі передбачається, що він включає історичний компонент.

Опорним пунктом передбачається вивчення проблеми контекстуальності в працях з історичної поетики (О. М. Веселовський, В. М. Жирмунський), а також праці, пов'язані з теорією аналізу «текст – контекст – метатекст» (В. М. Топоров, Ю. М. Лотман, Н. Є. Меднис). Це питання пов'язане з теорією інтертекстуальності (Ю. Крістєва, Р. Барт, О. К. Жолковський, Н. А. Кузьміна, Н. А. Фатєєва).

Існує багато концепцій, які відображають основу такого явища, як контекст. Концепція М. М. Бахтіна є суттєвою. Він розглядає контекст у таких параметрах, як

«автор – текст – читач» і «читання – розуміння – інтерпретація». Вчений підкреслює, що «текст живий, доки торкається іншого тексту (контексту)» [3].

М. М. Бахтін виділяє історичний контекст, пов'язуючи його з малим часом (час, актуальний для автора), а також із віддаленим, коли текст має ретроспективну основу, що відносить майбутнє. За Бахтіним, контекст представлений як «нескінченний діалог, де немає ні першого слова, ні останнього» [3]. Крім того, враховується різноманітність контекстів (жанровий, загальнолітературний, загальнокультурний контексти) та епохальний контекст (соціально-культурний, релігійний, ідеологічний та політичний).

Ю. М. Лотман вважає контекст динамічним текстом, простір якого доповнюється «випадковими» елементами з інших текстів. «Вони вступають у несподівану гру з основними структурами і різко збільшують резерв можливостей непередбачуваності подальшого розвитку» [14].

З точки зору сучасного літературознавства, контекстуальна поетика має кілька рівнів. Один із них пов'язаний з техніками, що показують прийоми концептуальної поетики: систематизація, символізація, цитування. Важливими рівнями, що визначають концептуальний зміст, є інтертекст, метатекст, сфера концептів тощо. Також структуралісти, формалісти та вчені в галузі класичних (традиційних) літературознавчих досліджень цікавилися проблемою контексту. І це природно, оскільки історичний контекст є своєрідним камертоном для вирішення особливих проблем у розумінні тексту в його варіативності та ключ до інтерпретації.

Зміна терміна «контекст» в епоху постмодернізму пов'язана, наприклад, з концепцією Ж. Дерріди про «деконструкцію тексту»: «Відповідно до неминучої різниці контекстів читання та письма він робить висновок, що будь-який елемент художньої мови може бути перенесений в інший історичний, соціальний, політичний, культурний, естетичний контекст або може бути процитований поза контекстом. Відкритість не лише тексту, а й контексту, який включається в різноманітність інших ширших контекстів, стирає різницю між текстом і контекстом, – мовою та метамовою» [Цит.

за: [15]]. Слідуючи думці Ж. Дерріди, значення та зміст контексту переосмислюються на користь пошуку «металінгвістичних ключів», які виявляються через контекст і, отже, демонструють основні художні теми. Дерріда змінив в естетиці постмодернізму не лише термін «текст», але й зруйнував опозицію «текст-контекст», розглядаючи текст як «відкриту» систему, що включається «в різноманітність інших ширших контекстів», що «стирає різницю між текстом і контекстом, мовою та метамовою» [15].

Постмодернізм активно розвиває теорію тексту та пов'язані з нею терміни, такі як «знакове тло», «простір смислоутворення», «вертикальні та горизонтальні рівні тексту», «письмо, створене поточним або попереднім культурним контекстом» (Юлія Крістєва), так що це дає можливість говорити про значущість історичного контексту. Історичний контекст літературної композиції все ще пов'язаний з історичними умовами, які слугують імпульсом для її створення. Реанімація та трансформація історичного контексту є важливим кроком процесу письма, який дозволяє створити цілісний зміст і формальну основу сюжету в будь-якій його інтерпретації.

3. Результати дослідження

Вчені вважають здатність до внутрішньожанрового симбіозу, схильність до експерименту у формі та складність жанрових рис загалом одними з найбільш очевидних особливостей роману на сучасному рівні його розвитку. Визначаючи постмодерністський роман як багаторівневу конструкцію з гнучким центром, основа якої лежить у полілозі мов культури, вчені також підкреслюють високий інтерес до історії в різних формах її реалізації в тексті. Ще на початку століття в дисертації, присвяченій специфіці історичного роману, Ю. С. Райнеке підкреслював, що інтерес до минулого завжди мав магнетичну силу, «але якщо ми розглянемо історичні романи, умовно кажучи, до і в теорії постмодернізму, ми побачимо суттєві зміни, які відбулися головним чином не на рівні форми, а в ставленні автора та читача до минулого, погляді на історію, її зображенні» [21].

Завдяки естетиці постмодерністського експерименту з традицією сучасний роман у різних варіантах вбирає історичне минуле та синтезує його з проекцією в майбутнє, отже, не лише переосмислює культурний досвід цивілізації в різних проявах, але й створює панораму реальності в різноманітних перспективах. Одним із таких очевидних елементів є опис історичних подій і фактів з минулого та сьогодення, який можна охарактеризувати як історичний контекст.

Термін «історичний контекст» з його ключовими та істотними елементами сягає поетики Арістотеля. Думка античного вченого з цього питання полягає в тому, що він розглядає історію у сфері художньої творчості як процес зображення подій про минуле, роблячи акцент «не на тому, що відбулося насправді, а на тому, що могло б статися», тобто йдеться про щось можливе або неминуче. І цей компонент можливості об'єктивності фіксується в площині контексту.

Історичний контекст літературного твору має в основі ті самі історичні події, які спонукають автора створити той чи інший сюжет і тематичний ряд, здатний зобразити дух часу. У цьому сенсі важливий акцент на контексті історичної ситуації, що створює низку умов, до яких будуть звертатися як учасники історичного процесу, так і письменники, які, як правило, перебувають на великій часовій відстані, але мають бажання відобразити епоху та висловити власне сприйняття світу та своє ставлення до культурних та історичних періодів. Такі терміни, як «ситуація/умови», можуть бути пов'язані з різними сферами людського існування: культурою, політикою та економікою. Ці визначення складають інваріантну основу історичного контексту, що визначається взаємозв'язками, узгодженістю, взаємовпливом, відображаючи загальний сенс соціально-історичних, культурних парадигм, які зображують значення та результативний характер вчинків людей або цілої нації.

Наприклад, соціально-політичний компонент контексту літературного твору, що лежить в основі історичного полотна, розширює варіативний діапазон відповідей на

питання «звідки прийшло вчора», що відкриває широкі можливості для розуміння сучасного світового порядку.

Етнографічний контекст концентрує особливість ментальних і матеріальних культур народів світу, занурюється в процес, пов'язаний з їхнім походженням (етногенезом). Національна «природа» об'єктивно має ключове місце в культурному процесі людства: національний спосіб життя, етикет, ритуал, традиції, етнічні та психологічні особливості будь-якої нації формують специфіку національного характеру, що відображається в наступних поколіннях. «...наш предок живе в нас, ми несемо його в собі, його інстинкти, звички та переваги» (М. Коцюбинський – український письменник).

Культурологічний контекст представлений як складний конгломерат процесів, він пов'язаний із соціокультурною ідентифікацією особистості, яка самовизначається в культурному просторі. Саме цей контекст відображає процес генерування, створення нових правил та об'єктів, що з'являються в процесі історичного руху спільноти. Результатом цієї культурологічної еволюції є перенесення акценту, що пов'язано з регулюванням поведінки особистості не лише біологічними потребами, а й соціальними інтересами, що відображають стан сформованої особливої культурної ситуації.

Розуміння історичного контексту як симулякра – «подібність без подібності, копія без оригіналу в реальності» – з'являється все частіше в сучасних умовах дослідження світу. Такий процес демонструє відсутність двостороннього зв'язку між минулим і сьогоденням (у чому полягає ключовий момент терміна «історизм»), що виключає історичний погляд на перспективу та системність, створюючи оксиморонну ситуацію – «історія без історії».

У сучасному романі, схильному до використання історичного контексту в усіх формах його прояву, цей фактор працює по-різному як частина «текстового механізму» і впливає на інші, частіше використовувані структурні елементи, як, наприклад, характер персонажа.

Термін «характер» у сучасному літературознавстві набув значення, сформованого в результаті тривалої еволюції історії та мистецтва. Характер є ключовим елементом людської природи. Історія цього питання сягає античних часів. Термін «характер» («риса», «особливість», «відбиток») був введений давньогрецьким філософом Теофрастом. Його праця «Етичні характери» (у різних перекладах: «Про якості людських рис» (1772) або «Характеристики» (1888)) лежить в основі розвитку цього терміна в різних філологічних напрямках.

В античні часи характер людей, нації визначався через особистість персонажа, що представляв ту чи іншу націю, тобто існував своєрідний колективний характер літератури (синкретичний характер), який накопичував у своєму характерологічному арсеналі нові можливості, що набули специфічної варіативності в епоху Відродження, тобто людина могла змінювати типи поведінки. До XVIII століття «літературний характер» представляв носія ідеалів розуму та справедливості. Потім характер переходить в одну домінуючу пристрасть, що веде до його розуміння як статичного. В епоху романтизму характер тісно пов'язаний з внутрішнім світом людини. Романтики відображають характер «внутрішньої людини» – виняткового (обраного) персонажа у виняткових умовах. Реалістична літературна традиція змогла дослідити «характер, що саморозвивається», який тісно взаємодіє з історичним контекстом. Навіть якщо характер нероздільний від художнього образу, оскільки він наділений узагальнюючим ефектом, його головна орбіта – це щось унікальне, індивідуальне та виняткове.

Зіткнення або співвідношення характеру та умов у межах композиції створює художню ситуацію, тобто в основі ситуації лежить комплекс умов. Ситуації в літературному тексті можуть бути різними: соціально-побутові (життєві умови людини, її соціальний статус і фінансові можливості); сімейні (взаємини: дружина-чоловік, діти-батьки, батьки-батьки батьків); соціально-історичні (це може бути історична особистість або звичайна людина, яка волею долі опинилася в епіцентрі історичної кризи).

Ситуації та умови, реалізовані в носії характерологічних рис, наділені специфічною історичною перспективою. Наприклад, коли В. Скотт зображує звичаї харчування, полювання, лікування, знімання королівського взуття, торгівлю, ці нюанси можуть бути корисними при вивченні етнографічних особливостей шотландського народу. В. Скотт особисто пише в передмові до «Веверлі», що він робить акцент «на характерах і пристрастях головних персонажів – тих самих пристрастях, які природні для людей різних соціальних категорій і які однаково хвилюють людське серце. Без сумніву, звичаї та закони надають відтінок цим пристрастям...» [23].

В історичному романі класичної моделі історичні події слугують не лише тлом оповіді, а й відіграють визначальну роль для розуміння дій і характерів персонажів. Новий погляд на історичні події, перш за все, можливий щодо інтерпретації характеру історичних персонажів, які створюються або відтворюються на основі документів, свідчень сучасників чи інших фактів. У літературній версії історична особистість аналізується через такі «свідчення з минулого»; особливо важливу роль відіграє історичний контекст. Однак, навіть якщо історичні події з їхніми доказами можуть бути переосмислені або інтерпретовані, авторська уява не має меж щодо людських рис.

Подібним чином реалізується портрет історичного персонажа та відтворюється його характер у першому романі «Вовчий зал» (2009) трилогії Гіларі Ментел, двічі нагородженої Букерівською премією. Другий роман «Винести тіла» опублікований у 2012 році. Третя книга трилогії «Дзеркало і світло», яка вважається завершенням історії ранніх днів династії Тюдорів, короля Генріха VIII та його секретаря Томаса Кромвеля, була опублікована в 2020 році та розповідає про події 1536 року після «смерті Анни Болейн».

Трилогія присвячена найважливішим епізодам історії Англії XVI століття, пов'язаним з трагічними подіями на рівнях становлення англійської державної системи. Новизну цим історичним матеріалам надає не лише оповідь про послідовність подій, а й нові текстові стратегії, в яких на передній план виноситься внутрішній світ, особливо

внутрішній світ Томаса Кромвеля, більше того, оповідь ведеться з його позиції. Подібний наратив дає можливість змінити статус історичного на користь репрезентації характеру персонажа, звернути увагу на особисте сприйняття подій, що відбуваються.

Зазвичай вчені виділяють два класичні типи історичного дослідження – реконструкція або інтерпретація минулого; якщо перший базується на ретельному виборі та відтворенні фактичного матеріалу, то в другому варіанті інтерпретація використовується для розуміння мотивів дій історичних персонажів, «емоційна та особиста ідентифікація з історичною особистістю підтверджується раціональними судженнями про можливі думки індивіда, які розглядаються як причина його дій» [22].

Томас Кромвель у романній версії Г. Ментел слугує центром, через який інтерпретуються різні суперечливі епізоди палацових інтриг, спостерігаються долі багатьох реальних історичних персонажів та їхніх літературних двійників. За походженням він слуга, «м'ясницький пес», але пройшовши важкий шлях від бідності через суворості кривавого солдатського життя, від покірної служби могутнім до вершини влади (канцлер короля та «сірий кардинал»), Кромвель демонструє якості, що визначають його як людину з сильним характером і дозволяють спостерігати за ним як за персонажем з характером, що формується умовами. Ментел майстерно підкреслює фрагменти цього процесу: «Він – Томас, а також Томос, Томмацо та Томаес Кромвель – вбирає свої попередні образи в нинішнє тіло та обережно повертається на попереднє місце. Його єдина тінь ковзає по стіні – гість, який не впевнений, чи раді його бачити. Який Томас бачив спрямований удар грудьми? У такі моменти тіло діє з пам'яті. Ти відскакуєш, нахиляєшся, тікаєш, або минуле кидає твій кулак без твоєї волі» [16]. Будучи розумним секретарем, розсудливим господарем, уважним чоловіком і дбайливим батьком, Кромвель є неоднозначною фігурою, перш за все, він продукт своєї епохи: історичний контекст показує такі якості його особистості, як розсудливість, скритність, здатність адаптуватися, навіть здатність зраджувати (як у випадку з його покровителем кардиналом Томасом Вулсі, який почав «створювати для нього

характер» з ранніх часів служби свого протеже). Внутрішній коментар, що слідує за його висловлюваннями та вчинками, часто суперечить, оскільки ця людина веде подвійну гру зі світом, побудованим на придворному лицемірстві та егоїстичних вигодах: «Якщо схопити Норріса і отримати всі прямі відповіді. На жаль!, немає простих рішень: його навчили цьому світ і кардинал. О Боже, думає він, у моєму віці я повинен знати. Не оригінальність приносить успіх. Не розум. Не сила. Лише хитрі інтригани – і він був ще більш упевнений – як Норріс можуть досягти успіху» [16]. Такий урок у майбутньому допомагає «макіавеллі» (як його називають сучасники) Кромвелю в розправі з Томасом Мором, Анною Болейн та іншими опонентами.

Твердження, що «література володіє майже надприродною владою над історією, і чим могутніший автор, тим необмеженіша ця влада» [16] у випадку романів Гіларі Ментел про Томаса Кромвеля є безперечним. Письменниця відтворює в тексті історичну реальність з майже науковою ретельністю (численні посилання на джерела та документи доводять це) і зображує портрети персонажів в епохальному контексті: жорстока конфесійна боротьба між протестантами та католиками, внутрішні чвари двору за королівську прихильність, розправа з людьми, що впали в немилість, – усе це визначило не найблагородніші риси характеру персонажів. «Однак написане на скрижалях не так легко стерти. У столітті колосального церковного розколу та боротьби, що охопила всю Європу, політики, як Мор і Кромвель, заради своїх переконань були приречені стати катами або жертвами. Кромвель також мав потрапити в біду» [16]. Симпатизуючи своєму персонажу-реформатору, геніальному політику, який стояв на початку англійської державної системи, Ментел не мовчить про те, що Кромвель став ненависним через свою нетерплячість і насильство, маніпулював владою; просуваючи англійську Реформацію, він руйнував і грабував монастирі, ліквідовував опонентів. Як відомо, Кромвеля було страчено, оскільки він втратив прихильність короля. Як ми бачимо, характер персонажа в романі «Вовчий зал» пов'язаний з історичним контекстом, який визначений та індивідуально розкривається через прямі посилання.

У класичному історичному романі особистість, що стає центром оповіді, за О. М. Толстим [24], або виконує роль «центру погляду», або перебуває у відстороненій позиції «дзеркала» реальності, коли історія в її безперервності зображується через розвиток особистості; історичний персонаж може демонструвати процес свого розвитку під впливом автентичних ознак середовища та епохи, він може нести відбиток авторської індивідуальності та може функціонувати як рупор його поглядів або може бути залучений до полеміки зі своєю епохою, а також з авторським поглядом.

Роман Малкольма Бредбері «Людина історії» (1975) спочатку містить паратекстуальне посилання на свою назву. Включаючи до назви смислові значення «людина історії» та «соціолог», Бредбері прямо пов'язує особливі риси особистості персонажа з умовами, що їх формують. Незважаючи на те, що в передмові автор представляє умовність текстового простору, в якому діють «так звані персонажі», симулякр «людини історії» існує в романі в історичному контексті з особливими координатами, як, наприклад: «у В'єтнамі ведеться війна, і Макговерн все ще програє свою виборчу кампанію Ніксону»; «пряме правління запроваджено в Ольстері, і на Фоллс-роуд відбулася перестрілка» [5], студентські заворушення в Сорбонні відбуваються в Парижі в 1968 році тощо. Бредбері спочатку підкреслює умовність історичного контексту (зокрема, той 1972 рік, який містить смисловий фокус роману), оскільки автор концентрується на відтворенні особливої атмосфери – ментального стану часу більше, ніж на відновленні історичних фактів: «скрізь є нові кроки та нові неприємні речі», «ліберальна та радикальна борода вирує» [5], інтелектуали пристосовуються до вимог історичного моменту, традиції та звичаї «не існують для них».

Особистість Говарда Кірка, поставлена на чолі цього постмодерністського роману за авторським задумом, «повна вигадка з уявним наближенням до історичної реальності» [5], представлена з перших сторінок роману з дуже чітко визначеними характеристиками: «радикальний соціолог, маленький, енергійний, гнучкий, він вкладає в це серце і душу», він написав дві «тривожні книги, що захищають нові моральні цінності, нові

правила для Людини» [5], також він веде активну наукову та громадську діяльність і добре відчуває кон'юнктуру. Особливий спосіб представлення історичного контексту (в даному випадку в його соціальному та ідеологічному аспекті) представлений авторською іронічною вказівкою на особливі індивідуальні риси Кірка, залежні від його професійних інтересів: «Сподіваючись йти в ногу з часом, університет всіляко поспішає з соціологією, було б важко знайти когось, хто йшов би в ногу з часом краще, ніж Говард. Його курс, присвячений революціям, є відомим пробним каменем, а також (в іншому сенсі) його втручання в місцеву соціальну діяльність, його роль у житті міста. Оскільки Говард є відомим активістом, колючкою в плоті міської ради, загрозою для егоїстичної буржуазії, каталізатором дій Союзу споживачів, центром відповідальності та тривоги» [5].

Згідно з класичною теорією М. Бахтіна про побудову характеру, існують два можливі шляхи, в основі яких або «літературна цінність долі», що передбачає «сім'ю та традицію», або «індивідуальність персонажа», яка «встановлюється не як доля, а як ідея або навіть втілення ідеї» [4]. Соціолог Говард Кірк як літературний характер є «втіленням ідеї»: «несамовиті почуття», які «ламають традиційну граматику, методологію та побудову», і здатність «все ретельно планувати до найдрібніших деталей» на основі принципу «творчого взаємопроникнення» поєднуються в ньому, в результаті він, «великий чарівник і майстер почуттів», намагається будувати реальність відповідно до свого погляду, підпорядкувати її собі: «Він розміщує хаос, організовує безлад, відчуває намір і зміни», «його свідомість укладає соціальний контраст, образ конфлікту та опозиції з цього» [5]. Іншими словами, Кірк маніпулює реальністю, інтерполює її на свій смак («Ви жили завдяки смаку та моді сприйняття середовища» [5]), в результаті в тексті замість реальності з'являється контекст-симулякр, що проектується через симулякр-образ.

Концепція «загальної кірковості» як домінуючої риси характеру Говарда виражається в сімейних звичках з дружиною Барбарою, у ставленні до людей навколо нього, до

соціальних проблем і політичної боротьби, вона базується на експериментальній основі, на інтимному залученні «змін і звільнення, та історії» [5]. Бредбері пише: «Кірки, звичайно, нові люди. Але якщо деякі нові люди народжуються просто новими людьми, природними учасниками змін та історії, то Кірки отримали цей статус не так легко, а з їхніми зусиллями, гнучкістю та суворим досвідом, і якщо вас цікавить, як їх пізнати, відчути – як пояснює Говард – з усіх фактів, що стосуються їх, цей найважливіший. Тепер Кірки є повністю легітимізованими громадянами життя; вони претендують на свої історичні права; але вони не завжди були в позиції, щоб претендувати на них. Вони не народилися буржуазними дітьми з почуттям усього-що-має-бути-доступним і владою керувати...» [5].

Слідуючи рівням становлення характеру Кірка з дитинства, коли він був «стандартним продуктом своїх умов і часу», сором'язливим хлопчиком, що досліджував світ у бібліотеці та мав «бліде обличчя та інтелект», Бредбері-сатирик міцно пов'язує свого персонажа із соціальним і політичним контекстом: «маючи справу з Говардом, ви повинні знати все це, щоб щось пояснити. Ви повинні знати час, місце, середовище, субкультуру та надструктуру, детермінованість стану та свідомості, беручи до уваги здатність людської свідомості розширюватися та роздуватися» [5]. Автор детально, ретельно, іронічно будує особисті риси персонажа, він показує, як формувалася домінанта характеру, відповідно до якої він вважається людиною історії, – здатність вловлювати кон'юнктуру та здатність пояснювати собі та людям навколо будь-яку подію з точки зору соціології як універсальної науки, оперуючи новою термінологією на кшталт «анархізм робочого класу», «буржуазний конформізм», «моральні стандарти» та «маленькі соціальні очікування», «діалектика самоствердження», а також «етнос, для якого мораль замінює політику». Соціальний та історичний контекст у цьому романі має більше, якщо не визначальне значення, оскільки через ретельно виписаний простір соціологічних термінів характер персонажа з'являється з усією силою іронічного забарвлення. У Лідсі, який покладається на роботу, Кірк підіграє

робочому класу, переїхавши до Вудолейта, де домінувала буржуазія та заперечувався екзистенціалізм, він зрозумів, що «це ярмарок стилів, і тут ти можеш бути ким завгодно». Створюючи свій новий образ для публічного використання, Кірк охоче допускає «одне-два спотворення в інтерпретації, темну двозначність того чи іншого місця» [5], і навіть ліпить новий образ-симулякр, який він називає «самореволюцією» і моделює його відповідно до реальності, орієнтуючись, перш за все, не на наукові досягнення, а на комерційний успіх. М. Бредбері побачить, як у 1967 році ця політика перетвориться на соціальну проблему, але гнучкий «блідий» розум Кірка створить нову ілюзію відповідно до викликів часу.

У книзі 1971 року «Соціальний контекст сучасної англійської літератури» М. Бредбері писав про роль контексту в розумінні літературного завдання твору: «Роман – це дослідження за допомогою уяви живої історії, часу та свідомості, вивчення реальності» [6]. Як ми бачимо в романі про соціолога Говарда Кірка, вивчення свідомості персонажа тісно пов'язане з живою історією та дозволяє акцентувати увагу на індивідуальних рисах його особистості, сформованих зовнішніми умовами, насамперед соціальним та історичним контекстом, який персонаж інтерпретує відповідно до своїх уявлень про нього.

Вчені відносять англійського романіста Пітера Акройда до тих сучасних письменників, у творчості яких історичний компонент відіграє значну роль і виражається в різноманітній формі: це можуть бути альтернативні біографії таких відомих історичних особистостей, як В. Шекспір, О. Уайльд, Т. Чаттертон та інші; постмодерністський досвід у жанрі історіографічної метапрози, риси якої вчені знаходять у багатьох романах Акройда [19]; парадокси часу та історії з'являються в його текстах поряд з іншими проблемами (зокрема, в монографії А. Грундманн «Концепція часу в «Гоксмурі» Пітера Акройда» доводиться, що персонажі роману історично детерміновані, хоча вони є «конструктом повторюваних характеристик, біографій і світоглядів» [13]).

Повторювані характеристики – це один із прийомів, які використовує Акройд, за допомогою якого він надає незвичайну повноту та достовірність своїм персонажам. У класичному дослідженні Л. Я. Гінзбург про концепцію «літературного персонажа» звертається увага на тісний зв'язок між вчинками персонажа та його характерологічними рисами: «Поведінка персонажа виникає з кореляції його компонентів, і якості з'являються як стереотипи поведінкових процесів. Одним з найефективніших прийомів образу персонажів є їхня пряма мова, внутрішня та зовнішня» [12]. Пітер Акройд підкреслює цю важливу особливість у побудові романного персонажа в умовах історичного контексту в коментарі до роману «Гоксмур» (1985): «Ідея роману «Гоксмур» полягала в протиставленні двох варіантів мови один одному: одного, що існував на початку XVIII століття, та іншого, який розвинувся до кінця XX століття. Я хотів вивчити подібність і відмінності між ними; я сподівався, що це могло б дозволити дати чіткіше визначення про ту та цю епоху. Я намагався зробити так, щоб читач разом зі мною звик до мови, якою говорили у XVIII столітті, і щоб відчути минуле ближчим і природнішим...» (З інтерв'ю Пітера Акройда, лютий 2011) [2]. Оригінальним відкриттям Акройда, що втілило цей намір у тексті, стала побудова сюжету, в якому відповідно до логіки кожної історичної реальності по-різному з'являються наративні тактики та характеристики персонажів-двійників. Персонаж сучасного історичного універсуму – детектив Ніколас Гоксмур, який розслідує серію злісних вбивств у шести лондонських церквах. Його романний простір – парні розділи, написані сучасною стилістикою та орфографією відповідно до естетики та поведінкових норм XX століття. Друга фігура – персонаж XVIII століття, Ніколас Дайєр, який, як Томас Кромвель, піднявся з низів за допомогою свого таланту та покровительства сера Крістофера Рена. Його сфера дій – непарні розділи, де дотримується та відтворюється історичний контекст минулої епохи. Обидва персонажі перебувають в інтенсивній наративній ситуації, яка спонтанно перемикається на внутрішній монолог і з нього, більше того, це можуть бути часто різні наративні стратегії.

Історичний контекст представлений у романі з перших сторінок як найважливіший подієвий і смисловий компонент тексту: «Так у 1711 році, дев'ятому році правління королеви Анни, був прийнятий парламентський акт про спорудження семи нових парафіяльних церков у містах Лондоні та Вестмінстері, яке доручення було передано до Управління робіт Її Величності в Скотленд-Ярді. І настав час, коли Ніколас Дайєр, архітектор, почав будувати модель першої церкви» [1].

Наступні факти ведуть до Чуми та Великої лондонської пожежі 1666 року, після якої відомий англійський архітектор Крістофер Рен (1632–1723) побудував кілька церков у Лондоні, а в романі з'явиться уявний персонаж Ніколас Дайєр, який є учнем і антагоністом Рена. Ця делікатна гра з історичною особистістю, фактом і вигадкою дозволяє розглядати романи Акройда як моделі «історіографічної метапрози» (Сюзана Онега [19]) та витонченого літературного пастишу.

Історичні деталі, з яких виникає загальний простір історичного контексту, ретельно виписані в романі так, що це дозволяє візуалізувати картину, як, наприклад, наслідки після «чорної смерті» в Лондоні в 1665–66 роках: «Будинок був закритий констеблем і Господи помилуй нас поставлено близько над Хрестом. Сторож був поставлений біля дверей і, хоча так багато будинків на Блек-Ігл-стріт були відвідані, що він навряд чи знав, хто в них мешкав, я не мав бажання бути поміченим, на випадок, якщо мені терміново знадобиться втекти», потім «мертвий візок» забрав мертвих батьків Ніка (він називає їх тепер Двома Створіннями), голос сторожа налякав хлопчика: «Існувала небезпека бути знайденим з мертвими, а потім (це була стандартна практика) потрапити до в'язниці» [1].

Опис спалених чумних будинків, безліч мертвих тіл, кинутих у Темряву безіменних могил, блукаючі нещасні «порожні люди» з відсутнім поглядом – цей історичний контекст визначив віру Ніка Дайєра в те, що «людське життя не має твердого напрямку» і сформував його похмуру схильність до зла: «Я не міг тоді плакати, але

я можу будувати зараз, і в цьому місці Пам'яті я створю Лабіринт, де Мертві знову зможуть подати Голос» [1].

Однак ця ідея була не заради поваги до мертвих: Дайєр бачить у людях лише «мух на гнойовищі» і думає про їхнього Господа (очевидне інтертекстуальне посилання на «Володаря мух» Вільяма Голдінга), якому він збирається будувати ритуальні храми на місці масових поховань: «Я заявляю, що будую свої Церкви міцно на цій Гнойовій Землі та з повною Концепцією Вироджуваної Природи. Мені залишається лише додати: є божевільна п'яна Пісня, Гей-го! Диявол мертвий! Якщо це правда, я був у неправильному Костюмі все своє життя» [1].

Повторюваним елементом у характеристиках Дайєра є численні повернення до ідеї про те, що Сатана є справжнім володарем людської сутності. У дитинстві він потрапив на зібрання дисидентів, і він думав: «Я був би радий знову не знати, але моя Пам'ять не дозволить мені бути ненавченим» [1] їхні погляди, але він знаходить доказ сили Темряви в давніх дослідженнях, ритуалах і людських злодіяннях, соціальних звичках тощо, він постійно думає про це, і тому він робить деякі доповнення до ідеї будівництва злих храмів з необхідністю жертвоприношення, «кровопролиття в темряві та таємно» – вбивства. Широкий культурний та історичний контекст, який супроводжує злу філософію Дайєра на різних рівнях (частіше це окультні книги або давні магічні рукописи, згадуються «Джордано Бруно» [8] та французький математик Жан-Франсуа Нісерон [18], праці Ніколаса Коссена в середньовічній герменевтиці та інші апокрифічні твори епохи) і формує його ідею: сім церков, побудованих на місцях кривавих злочинів, безнадійної бідності та злого настрою, помістять Лондон у магічне коло заради Темряви: «це було біля доку Ретклiффа, що я будував у довірі до темних Сил і над брудними проходами Ваппінга, з його Провулками та Алеями малих Квартир, піднімається моя третя Церква. Тут вся корупція та інфекція має свій Центр: на Роуп-вок жила Мері Кромптон, кривава Акушерка, яка мала шість Скелетів дітей різного віку у своєму Підвалі (ці Скелети тепер можна побачити в Голові Бена-Джонсона біля

церкви Святої Брайди). Варта знайшла двох інших дітей, також знищених, що лежали в Ручному кошику в Підвалі і виглядали як Туші Котів або Псів, їхня Плоть з'їдена Паразитами. І ця Мері Кромптон стверджувала, що була зворушена та спокушена Дияволом, який з'явився їй у Людській формі, коли вона проходила повз Олд-Гревілл-лейн» [1]. Як ми бачимо, Ніколас Дайєр одержимий Демонами Темряви, які керують людськими істотами за допомогою жаху. У його суперечках із сером Крістом, як він називає Рена, про раціональну Філософію можна почути ремінісценції з середньовічної полеміки про безпорадність Розуму, несубстанційність досвіду та «істину, яку ми пізнаємо через віру та жах», з яких вийшло століття Просвітництва. Цей аспект культурологічного контексту показує похмурі риси характеру Дайєра, який схильний до забобонів, цинізму, зневаги до «жалюгідного людства».

Детектив Гоксмур є антагоністом Дайєра, віддаленим у часі, але зобов'язаним протистояти містичному прокляттю архітектора та його злим церквам, – за авторським визначенням, «персонаж, який не старіє, але який завжди обережний і уважний, чий погляд не втрачає силу» [1], – розслідує вбивства хлопчиків на території, пов'язаній з церквами. Він представляє інший тип характеру: він людина дії, стриманий, вміло знайомий з методом «бути проаналізованим емісійною спектроскопією», але тоді як він підходить до рівнів розслідування «як архітектор міг би розглядати план будівлі» [1]. Контекстний інваріант, що визначає його характер, спосіб мислення та логіку поведінки, пов'язаний у романі, насамперед, з професійною сферою, в яку включаються нові культурно-історичні реалії (наприклад, розслідування проводиться за допомогою комп'ютера та відеоспостереження, створюється відеофітіт тощо). Нік Гоксмур – детектив, борець зі злом, імовірно, позитивний персонаж. Він не має ілюзій щодо питань людської природи, як Нік Дайєр, він відчуває підґрунтя злочинів: «Саме в цьому районі, як знав Гоксмур, у 1812 році відбулися вбивства Марра – злочинцем був певний Джон Вільямс, який, за словами Де Квінсі [9], чию розповідь Гоксмур жадібно читав, «утвердив свою власну перевагу над усіма дітьми Каїна». Він убив

чотирьох у будинку біля Ретклiфф-хайвей – чоловіка, дружину, слугу та дитину – розбивши їхні черепи молотком, а потім безпідставно перерізав їм горло, коли вони вмирали. Потім, через дванадцять днів і в тому ж кварталі, він повторив свої дії щодо іншої родини. Він був перетворений, знову ж таки за словами Де Квінсі, на «могутнього вбивцю», і до своєї страти він залишався об'єктом страху та таємниці для тих, хто жив у тіні церкви Ваппінга» [1]. Культурологічний елемент цього знання стосується не лише інтересу Гоксмура до матеріалів розслідування, не лише інтертекстуального посилання на відомого Томаса Де Квінсі (чий погляд, викладений в есе «Про вбивство, розглянуте як один з витончених мистецтв», схожий на думки Ніка Дайєра та суперечить світогляду Гоксмура), але й оцінки соціальної поведінки тих, «хто жив у тіні» однієї з церков Дайєра. Прозора метафора Тіні-Темряви супроводжує Гоксмура, який підозрює, що «певні вулиці або ділянки землі провокували злобу, яка загалом здавалася абсолютно безмотивною» [1]. Гоксмур розумний і спостережливий, він здатний грати роль відповідно до моменту і вважає це «своєю сильною стороною»: «Він грав роль: він знав це і вважав це своєю силою. Інші не усвідомлювали, що їхні ролі були написані для них, їхні рухи вже позначені, як крейдяні лінії на сцені, їхній одяг і жести вирішені заздалегідь; але він знав такі речі і вважав за краще вибрати» [1]. Його характер більш статичний, він показаний на завершеному рівні та відповідає сучасним правилам взаємин з колегами, свідками, підозрюваними, але саме Гоксмур проголошує головну ідею тексту про спадкоємність історичного досвіду, пережитого в індивідуальних долях.

Особливості історичного контексту в романі «Гоксмур» відображені в мовленнєвій характеристиці персонажів, наприклад, коли Дайєр оголошує, що Мірабіліс «який зараз говорив до Асамблеї та розмірковував про Полум'я, Руїни, Спустошення, дощ як гарячий Вітер, Сонце червоне як Кров, самі мертві спалені в своїх Могилах (таким чином він Пророкував Спалення Міста). Ця Компанія була не схожа на Зустрічальників з їхніми Так, я кажу та їхніми Дозвольте мені благати та їхніми

Почуйте це, але, як здавалося мені в моєму спантеличеному Стані, вони сміялися та жартували один з одним» [1]. Словосполучення та вирази, що використовувалися у XVIII столітті, відтворюються відповідно до граматичних і стилістичних звичок епохи, вони використовуються відповідно до різних соціальних класів і релігійних правил.

Таким чином, можна побачити, що в романі Акройда контекст використовується відповідно до постмодерністської ідеї про «нескінченну різноманітність інших, ширших контекстів»: він домінує, працює в найширшому просторі, включає не лише історичні, але й культурні, соціальні та естетичні аспекти. Характер персонажа в таких умовах намальований у статиці, наче знятий зі столу подій, що відбуваються, і швидше суперечить контекстному середовищу.

4. Висновки

Дослідження характеру персонажа у взаємозв'язку з історичним контекстом як позатекстовою частиною романного простору призводить до висновків, що це суттєва та недостатньо вивчена проблема, яка в наш час тісно пов'язана з жанровими стратегіями роману.

Спроба охарактеризувати термін «історичний контекст» показала, що якщо літературний контекст пов'язує твір із творчістю автора, то історичний ґрунтується на соціально-політичній ситуації, а біографічний і соціальний контекст відображає біографічні дані про персонажа, соціальні умови епохи, процес написання літературного твору (історія тексту). Історичний контекст заглиблений в історичні події (ретроспективний аспект), сюжет яких схильний до наявності історичного фактажу, що може трансформуватися у факт-ситуацію, факт-явище, факт-подію. З плином часу змінюється перспектива погляду на минуле, кожне покоління сприймає та інтерпретує історичний контекст відповідно до своїх концепцій, цінностей, світогляду, що визначають їхнє ставлення до навколишнього світу.

Особлива роль як структуроутворюючий фактор у розвитку історичного контексту належить літературному характеру, який перебуває в постійному діалектичному зв'язку із сюжетом, конфліктом, композицією, художнім часовим континуумом та іншими елементами поетики. Характер персонажа має виразні риси та особливості, визначені як міжжанровими, так і загальнолітературними принципами. Він може мати соціальне підґрунтя, не випадково характер формується, розвивається, існує та діє в особливих історичних умовах. Способи реалізації характеру персонажа в історичному контексті визначаються особливостями світогляду автора та його індивідуальністю, комплексом його творчого методу та здатністю реалізувати ідею.

Від своєї відправної точки – Вальтера Скотта – класичний історичний роман схильний до взаємозв'язку між людиною та історією, що залишається ключовою жанровою проблемою та поширюється на всі її модифікації. Тоді як літературний персонаж відрізняється від реальної історичної особистості тим, що несе відбиток авторської концепції і не є прямим відображенням його характеру та долі.

У межах літературного тексту інтерпретація особистих якостей постатей з минулого дає можливість нового погляду на історичні події, зокрема, в інтерпретації «вторинно організованого» (Ю. Лотман), реконструйованого на основі фактів і реальності. Це дозволяє використовувати історію як контекст, що формує характер персонажа прямо та індивідуально, але в тісній залежності від епохальних зрушень.

Оцінюючи варіант включення історичної концепції в простір сучасного постмодерністського роману, вчені підкреслюють «принцип урівнювання особистого досвіду та загальної історії» (А. Ю. Перевєзенцева) [20], так що це дозволяє розглядати характер як точку інтерпретації історичного контексту. У постмодерністському романі з його схильністю до гри з текстовими елементами характер може бути представлений різними способами відповідно до загального текстового завдання. Як справедливо зауважує О. А. Джумайло, «Водночас онтологічні світи постмодернізму (у термінології

Б. МакГейла [17]) все ще залишаються сильними, але люди звертаються до них, страждають і вмирають» [11].

У романі Г. Ментел «Вовчий зал» контекст відтворюється майже з документальною точністю історичних хронік, але новизна інтерпретації надається наративом, який змінює статус історичного на користь репрезентації характеру персонажа. У романі М. Бредбері «Людина історії» характер персонажа безпосередньо пов'язаний з умовами, що його формують, але вони іронічно переоцінені, тому симулякр «історичної» свідомості співвідноситься в романі з контекстом-симулякром. У романі П. Акройда «Гоксмур» характер персонажа є вторинним дискурсом, контекст тут різноманітний, він домінує та затьмарює подієвий рух тексту. Для творчої манери Акройда характерна віртуозна багаторівнева текстова гра (жанрові зрушення, інтертекстуальність, мовленнєві ігри та гра смислових адрес тощо), тому характер статичний і пов'язаний з контекстом майже умовно. Як ми бачимо, «особистий досвід», узгоджений з контекстом, дозволяє вивчати залежність персонажа від умов, в яких він демонструє свій характер.

References

[1] Ackroyd, P., 1995. Hawksmoor. Hamilton, London. URL: https://royallib.com/read/Ackroyd_Peter/Hawksmoor.html#0.

[2] Ackroyd, P., 2011. Khoksmur [Hawksmoor]. Astrel; CORPUS, Moscow. URL: https://librebook.me/hawksmoor.

[3] Bakhtin, M.M., 1979. K metodologii gumanitarnykh nauk [To the methodology of the humanities], in: Estetika sloviesnogo tvorchestva [The aesthetics of word art]. Iskusstvo, Moscow, pp. 361–373.

[4] Bakhtin, M.M., 1986. Avtor i geroi v esteticheskoi deiatelnosti [An author and a personage in the aesthetic activity], in: Estetika sloviesnogo tvorchestva [The aesthetics of word art]. Iskusstvo, Moscow, pp. 9–191.

[5] Bradbury, M., 2002. Istoricheskaia lichnost [The history man]. Izdatelstvo, Moscow.

[6] Bradbury, M., 2021. The Modern British Novel. Revised ed., Penguin Books, London; New York. First published 1993 by Secker and Warburg / Viking Penguin.

[7] Brooke-Rose, C., 1968. Between. Michael Joseph, London.

[8] Bruno, G., 2020. On the Infinite Universe and Worlds. Cambridge University Press. Original work published 1584.

[9] De Quincey, T., 2021. On Murder Considered as One of the Fine Arts, in: Morrison, R. (Ed.), Selected Essays of Thomas De Quincey. Oxford University Press, pp. 145–189. First published 1827.

[10] Dudnickov, M., Mohnachova, O., Poliarenko, V., 2020. Peculiarities of realization of personage's character within historical context conditions in a postmodern novel (based on the novels by H. Mantel, M. Bradbury, P. Ackroyd), in: Literary discourse: theoretical and practical aspects. Publishing House "Baltija Publishing", Riga, Latvia, pp. 61–82. doi:10.30525/978-9934-26-009-4.

[11] Dzhumailo, O.A., 2014. Angliiskii ispovedalno-filosofskii roman 1980–2000 gg. [The English confessional and philosophical novel of 1980–2000]. Ph.D. thesis. South Federal University. Rostov-na-Donu.

[12] Ginzburg, L.Y., 1979. O litieraturnom geroie [About the literature personage]. Sovetskii pisatel, Moscow.

[13] Grundmann, A., 2000. The Concept of Time in Peter Ackroyd's "Hawksmoor". GRIN Verlag. URL: https://www.books.google.ru/books?id=tR73TOJ-CvYC.

[14] Lotman, Y.M., 1992. Kultura i vzryv [Culture and explosion]. Gnozis; Publ. of group "Progress", Moscow. URL: http://www.kph.npu.edu.ua/!e2.pdf.

[15] Mankovskaia, N.B., 1994. Parizh so zmieiami (Vviedieniie v estetiku postmodernizma) [Paris with snakes (Introduction to the aesthetics of postmodernism)]. Institut filosofii RAN, Moscow.

[16] Mantel, H., 2020. Volchii zal [Wolf hall]. AST; Astrel, Moscow.

[17] McHale, B., 2023. Postmodernist Fiction. Revised ed., Routledge. doi:10.4324/9780203393321. first published 1987.

[18] Niceron, J.F., 1638. La Perspective Curieuse. Pierre Billaine, Paris. Modern edition: ISBN 978-2-252-03920-5, Les Belles Lettres, 2019.

[19] Onega, S., 1999. Metafiction and Myth in the Novels of Peter Ackroyd. European Studies in the Humanities, Camden House, Columbia, SC.

[20] Pierieviezientseva, A.Y., 2011. Razvitiie istoricheskoi prozy v angliiskoi litieraturie XX veka [The development of the historical prose in the English literature of the XX century]. Vestnik Nizhegorodskogo univiersitieta im. N. I. Lobachievskogo 6, 500–503. URL: http://www.philology.ru/literature3/perevezentseva-11.htm.

[21] Raineke, Y.S., 2002. Istoricheskii roman postmodernizma i traditsii zhanra: Velikobritaniia, Germaniia, Avstriia [A historical novel of postmodernism and genre traditions: Great Britain, Germany, Austria]. Ph.D. thesis. Moscow State University. URL: https://www.dissercat.com/content/istoricheskii-roman-postmodernizma-i-traditsii-zhanra-velikobritaniya.

[22] Savelieva, I.M., Polietaiev, A.V., 1997. Istoriia i vremia: v poiskakh untachennogo [History and time: searching for the lost]. Yazyki russkoy kultury, Moscow.

[23] Scott, W., 1990. Ueverli, ili shestdesiat liet nazad [Waverley; or, 'Tis Sixty Years Since]. volume 1. Pravda; Ogoniok, Moscow.

[24] Tolstoy, A.N., 1950. O literature i iskusstve [On Literature and Art], in: Sobranie sochinenij [Collected Works]. Gosudarstvennoe izdatel'stvo hudozhestvennoj literatury, Moscow. volume 13, pp. 423–456.

Надійшло до редакції: 23.06.2024

Прийнято до друку після рецензування: 01.09.2024

Опубліковано: 20.12.2024